

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΓΡΑΦΕΙΟ ΤΥΠΟΥ

Ομιλία της Υπουργού Πολιτισμού Λίνας Μενδώνη στην παρουσίαση των
ιστορικών κειμηλίων στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού

Παναγιώτατε,

Σεβασμιωτάτοι Άγιοι Αρχιερείς,

Οσιολογιωτάτη Ηγουμένη της Ιεράς Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών,
Οσιολογιώτατη Ηγουμένη της Ιεράς Μονής Παναγίας Εικοσιφοίνισσας,

Κύριε Δήμαρχε της Θεσσαλονίκης,

Στρατηγέ,

Κύριοι Υπουργοί,

Κύριοι Βουλευτές,

Κυρίες και κύριοι

Σήμερα, είναι μια ξεχωριστή μέρα και για το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, για το Υπουργείο Πολιτισμού και για τη Μακεδονία, καθώς είναι η στιγμή που όλοι εσείς μπορείτε να γίνετε κοινωνοί αυτών των κειμηλίων, 48 κατ' αριθμόν καταλόγου μουσείου -53 στην πραγματικότητα, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις ένας αριθμός καταλόγου περιλαμβάνει πλέον του ενός αντικείμενα, όπως τα δύο ζεύγη των ριπιδίων, οι εικόνες και οι αργυρές επενδύσεις τους ή ορισμένες λειψανοθήκες, τα οποία επέστρεψαν μετά από 109 χρόνια στη Μακεδονία, για να καταλήξουν εκεί όπου ανήκουν, στην Ιερά Μητρόπολη Σερρών και Νιγρίτης, στην Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου και στην Ιερά Μονή της Εικοσιφοίνισσας.

Είναι γνωστή η ιστορία της κλοπής και της απομάκρυνσης από τα βουλγαρικά στρατεύματα κατοχής αυτών των κειμηλίων, τα οποία φαίνεται ότι ήταν πολύ περισσότερα. Περιλαμβάνουν θρησκευτικά αντικείμενα, ιερά άμφια, χειρόγραφα, παλαίτυπα και τα οποία, σύμφωνα με τη Συνθήκη του Neuilly (1919), θα έπρεπε να επιστραφούν από τη Βουλγαρία στην Ελλάδα.

Πράγματι, μία επιστροφή συνετελέσθη, κατ' εφαρμογή της Συνθήκης του Neuilly, όταν ο βυζαντινολόγος Γεώργιος Σωτηρίου, σε αποστολή, τον Μάιο του 1923, παρέλαβε προσυσκευασμένα κιβώτια με ό,τι έδωσαν οι Βούλγαροι, χωρίς να υπάρξει η δυνατότητα να διεξάγει κάποια περαιτέρω έρευνα. Επρόκειτο για 259 χειρόγραφα, 62 αντικείμενα, καθώς και για έναν αριθμό έντυπων βιβλίων. Τα αντικείμενα, σύμφωνα με τα παραρτήματα του Πρωτοκόλλου Παραλαβής, που υπογράφηκε, στην Αθήνα, στις 31 Ιουλίου του 1923, κατανεμήθηκαν ως εξής: 38 αντικείμενα παραδόθηκαν στο Βυζαντινό Μουσείο, στην Αθήνα, 11 αντικείμενα στο Μουσείο Χειροτεχνημάτων, 14 αντικείμενα επέστρεψαν στη Μονή, 254 χειρόγραφα στην Εθνική Βιβλιοθήκη, 5 χειρόγραφα στο Βυζαντινό Μουσείο, 47 βιβλία στην Εθνική Βιβλιοθήκη, ολόκληρο κιβώτιο -που περιείχε εκδόσεις και άλλα βιβλία- στην Βιβλιοθήκη της Βουλής, 7 βιβλία με αγιολογικές διηγήσεις στο Λαογραφικό Αρχείο και 24 βιβλία με αγιολογικές διηγήσεις στο Βυζαντινό Μουσείο.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των χειρογράφων που επεστράφησαν, προερχόταν από τη Μονή Τιμίου Προδρόμου. Μεταγενέστερες μελέτες του υλικού οδήγησαν στην απόδοση στη Μονή, ενώ ένας αριθμός αποδίδεται στη Μονή της Εικοσιφοίνισσας. Τα εκκλησιαστικά αντικείμενα που κατατέθηκαν στο -τότε- Βυζαντινό Μουσείο -σήμερα Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών- προέρχονται, επίσης, από τον Τίμιο Πρόδρομο. Ορισμένα ήδη εκτίθενται και άλλα φυλάσσονται, σήμερα, στις αποθήκες του Μουσείου.

Τα κειμήλια που παραδόθηκαν στο Μουσείο Χειροτεχνημάτων της εποχής εκείνης, σήμερα φυλάσσονται στο Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού. Κάποια απ' αυτά, επίσης, αποδίδονται με ασφάλεια στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου. Στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου, επίσης, ανήκουν κειμήλια, τα οποία σήμερα βρίσκονται στο Μουσείο Μπενάκη. Τα αντικείμενα αυτά βρέθηκαν στο εμπόριο τέχνης, που σημαίνει ότι με κάποιον τρόπο διοχετεύθηκαν, διακινήθηκαν στην αγορά και το Μουσείο Μπενάκη τα αγόρασε από αρχαιοπωλείο των Αθηνών, το 1930. Από αυτά, ίσως αυτό που έχει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, είναι ένα επιχρυσωμένο, ενεπίγραφο αρτοφόριο, του 1613, και ένας σάκκος του Μητροπολίτη Νικομηδείας Νεοφύτου, του 1629.

Τα κειμήλια, τα οποία δεν παραδόθηκαν, σύμφωνα με τη Συνθήκη, αποτελούσαν μία «κλειστή συλλογή» στο Μουσείο Εθνικής Ιστορίας της Σόφιας, μέχρι τις αρχές του 1990. Το 1990, πραγματοποιήθηκε στη Σόφια μία συζήτηση στρογγυλής τραπέζης, κατά την οποία, εμφανίστηκαν για πρώτη φορά τα αρπαγέντα χειρόγραφα από την Εικοσιφοίνισσα και τον Τίμιο Πρόδρομο, από τη Διευθύντρια του Κέντρου Σλαβοβυζαντινών Σπουδών Ivan Dujcev, Axinia Dzhurova. Η εμφάνιση κειμηλίων και χειρογράφων, τη δεκαετία του 1990, επανέφερε το θέμα της επιστροφής τους στην Ελλάδα. Εκπρόσωποι φορέων, όπως ο τότε Διευθυντής της Εθνικής Βιβλιοθήκης, ενημέρωσαν την Πολιτεία, συγκεκριμένα το Υπουργείο

Εξωτερικών, το 1991, και αργότερα το 1993. Το Υπουργείο Εξωτερικών, με τη σειρά του, από το 1991 και μετά, δεσμεύθηκε ότι θα επαναφέρει το ζήτημα σε κάθε επίπεδο διμερούς συνομιλίας, με τη Βουλγαρία.

Το 1994, Axinia Dzhufova ήταν προσκεκλημένη σε άλλη στρογγυλή τράπεζα, στη Δράμα, μαζί με Έλληνες μελετητές, όπου παρουσίασε και πάλι τα χειρόγραφα από τη Μονή της Εικοσιφοινίσσης. Ουδείς αναφέρθηκε στον τρόπο με τον οποίο αποκτήθηκαν αυτά από το Κέντρο Σλαβοβυζαντινών Σπουδών, ούτε και ετέθη από κάποιον θέμα επιστροφής τους.

Τα χρόνια που ακολουθούν, κάποια κειμήλια εμφανίζονται ως συμμετοχή της Βουλγαρίας σε διάφορες περιοδικές εκθέσεις εκτός της χώρας τους, όπως για παράδειγμα στη Γερμανία, στο Πασάου της Βαυαρίας τον Μάρτιο του 1995, στο Βερολίνο τον Οκτώβριο του 1995, στη Φρανκφούρτη, το 1996, και αλλού.

Η Εκκλησία, από την πλευρά της, επιθυμεί την επιστροφή. Υπενθυμίζει και τονίζει σε κάθε επίπεδο και των δικών της επαφών την ανάγκη να επιστρέψουν τα κειμήλια, εκεί όπου ανήκαν. Στο μεταξύ, από το τέλος της δεκαετίας του 1990 ή τις αρχές του 2000, χειρόγραφα προερχόμενα και από τις δύο Μονές εμφανίζονται σε οίκους δημοπρασιών του εξωτερικού. Πράγμα που δείχνει ότι εκτός από κειμήλια διακινήθηκαν παρانونώς και χειρόγραφα στο εμπόριο τέχνης. Για παράδειγμα, ένα από αυτά εντοπίστηκε στη Γερμανία και αγοράστηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού, στις αρχές της δεκαετίας του 2000 και σήμερα βρίσκεται, εδώ, στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού. Ένα άλλο, αποκτήθηκε κατόπιν δωρεάς από το Μουσείο της Βίβλου, στην Ουάσιγκτων. Μόλις έγινε αντιληπτό ότι το συγκεκριμένο χειρόγραφο περιλαμβάνεται σε αυτά που είχαν κλαπεί από τη Μονή Εικοσιφοινίσσας αποφασίστηκε η μεταβίβαση της ιδιοκτησίας στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, από το οποίο επαναπατρίστηκε στη Μονή.

Ο Μητροπολίτης Σερρών και Νιγρίτης κ.κ. Θεολόγος οργάνωσε, πριν από λίγους μήνες μια εκδήλωση με ομιλητή τον τέως Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τον κύριο Προκόπη Παυλόπουλο. Ως νομικός, ο τέως Πρόεδρος υπέδειξε δύο τρόπους διεκδίκησης, την διπλωματική οδό και τη δικαστική. Η κυβέρνηση ακολούθησε τη διπλωματική. Η εμπειρία μας έχει καταδείξει ότι η διπλωματική οδός έχει πολύ καλύτερα αποτελέσματα στη διαδικασία των επαναπατρισμών. Μια δικαστική διαδικασία έχει απαιτήσεις τεράστιων αποδεικτικών στοιχείων, τα οποία, σύμφωνα με τις διεθνείς συμβάσεις, δεν είναι πάντοτε εύκολο να προσκομιστούν. Και σε κάθε περίπτωση, η δικαστική διαδικασία θα ακολουθήσει -εάν επιλεγεί- ότι πρέπει να ακολουθηθεί- όταν έχει εξαντληθεί, τόσο η πολιτιστική διπλωματία όσο και η εν γένει διπλωματία του ελληνικού κράτους.

Η Συμφωνία, την οποία υπογράψαμε, στις 29 Σεπτεμβρίου, θεωρούμε -και το λέω με απόλυτη συναίσθηση και συνείδηση- ότι είναι απολύτως θετική για την πατρίδα μας και για την προστασία των πολιτιστικών μας θησαυρών. Γι' αυτό άλλωστε, τόσο το Οικουμενικό Πατριαρχείο, όσο και η Ιερά Σύνοδος της Εκκλησίας της Ελλάδος χαιρέτισαν τη Συμφωνία, θεωρώντας -και ορθά- ότι γίνεται η ουσιαστική αρχή για την επιστροφή και άλλων αγαθών.

Η Συμφωνία αυτή μας έδωσε το πλαίσιο για να επιστραφούν στην Ελλάδα τα 48 αντικείμενα, τα οποία συνοδεύουν το πρωτόκολλο, το οποίο υπογράψαμε. Είναι τα αντικείμενα τα οποία εκτίθενται ενώπιόν σας, στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, και η βούληση της Κυβέρνησης, του Πρωθυπουργού και του Υπουργείου Πολιτισμού είναι να βρουν την οριστική τους θέση στις Μονές που ανήκουν. Πρόκειται για αντικείμενα ανεκτίμητης αξίας, ιστορικής, πολιτιστικής και συναισθηματικής, διότι συνοδεύονται από επιγραφές, οι οποίες αναφέρουν ονόματα ιεραρχών, μοναχών, ηγουμένων ακόμα και απλών τεχνητών. Επομένως, το καθένα από αυτά, με τον τρόπο του, συνεισφέρει στη σύνθεση της τοπικής ιστορίας. Και όταν ο λαός ενός τόπου γνωρίζει την ιστορία του, στις λεπτομέρειες της, είναι πολύ περισσότερο συνειδητοποιημένος ως πολίτης. Και ως πολίτης μπορεί να υπερασπιστεί την πατρίδα του, οψέποτε χρειαστεί.

Έτσι, λοιπόν, αυτά τα αντικείμενα, τα οποία προέρχονται από την Ιερά Μονή της Εικοσιφοινίσσης, την Ιερά Μονή του Τιμίου Προδρόμου, από τη Μητρόπολη Σερρών, και ένα από αυτά από τη Νάουσα -θα επιστραφεί κι αυτό στη Μητρόπολη Βεροίας και Ναούσης- είναι εκκλησιαστικά και λειτουργικά αντικείμενα με ιδιαίτερη θρησκευτική και αρχαιολογική αξία. Αντικείμενα για τα οποία χρειάστηκε ενδελεχής μελέτη για να τα τεκμηριώσουμε ώστε να ανταποκριθούμε στις προϋποθέσεις των Διεθνών Συμβάσεων.

Διαβάζω και ακούω ότι «φέρατε πίσω μόνο 48, από τα χιλιάδες». Εδώ πρέπει να διευκρινίσουμε κάτι. Οι συνθήκες υπό τις οποίες εκλάπησαν αυτά από τις Μονές ήταν πολύ δύσκολες. Θα έλεγα ότι ήταν στιγμές αγριότητας, καθώς δολοφονήθηκαν από τα στρατεύματα, όσοι μοναχοί και λαϊκοί έτυχε να είναι εκεί. Οι καταγραφές, λοιπόν, τις οποίες έχουμε δεν είναι ούτε πλήρεις, ούτε πάντοτε συμφωνούν μεταξύ τους. Ως εκ τούτου, απαιτείται ιδιαίτερα δύσκολη τεκμηρίωση για να καταλήξουμε στο τι ανήκει που, και πόσα πράγματι είναι.

Θα ήθελα να μείνω σ' ένα παράδειγμα που προέρχεται από τη Μονή του Τιμίου Προδρόμου και αναφέρομαι στη εικόνα του Τιμίου Προδρόμου. Η εικόνα υπάρχει στο Μοναστήρι, είναι στο τέμπλο της Μονής και είναι η λατρευτική εικόνα του Μοναστηριού. Η αργυρή επένδυση, το «πουκάμισο», -περιλαμβάνεται στα επαναπατρισθέντα κειμήλια- έχει τον Τίμιο Πρόδρομο και γύρω τις σκηνές από το βίο του. Τα τμήματα που λείπουν στο πάνω μέρος, βρίσκονται στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο. Είναι δύο τμήματα από αυτά που επεστράφησαν από

τον Σωτηρίου, είναι καταλογογραφημένα και εκτίθενται. Αυτά τα δύο τμήματα θα επιστρέψουν στο Μοναστήρι, γιατί διαφορετικά δε μπορούμε να μιλάμε ως χώρα για την αρχή της ακεραιότητας των μνημείων. Αυτά τα δύο τμήματα αποκαθιστούν την ακεραιότητα της λατρευτικής εικόνας. Αυτή είναι, ακριβώς, η περίπτωση των Γλυπτών του Παρθενώνα. Θέλουμε και στις δύο περιπτώσεις να αποκαταστήσουμε την ακεραιότητα των μνημείων.

Επίσης, θα ήθελα να αναφερθώ στα εξαιρετικής τέχνης ριπιδία. Ένα ζεύγος ανήκει στην Μονή Τιμίου Προδρόμου και το άλλο στη Μητρόπολη Σερρών. Πρόκειται για μοναδικά έργα τέχνης. Είναι από τον 16ο αιώνα, επίχρυσο ασήμι και σμάλτο. Το ένα είναι αφιέρωμα του Μητροπολίτη Σερρών Γενναδίου. Είναι από αυτά τα αντικείμενα τα οποία ξεχωρίζουν, όχι μόνο για την εκκλησιαστική και θρησκευτική τους σημασία, αλλά και για την ιστορική και αρχαιολογική τους αξία. Αυτά, λοιπόν, τα κειμήλια, που μέχρι τις 28 Σεπτεμβρίου, βρίσκονταν στη Βουλγαρία, σήμερα βρίσκονται εδώ.

Αυτή η Συμφωνία μας φέρνει πιο κοντά, από ποτέ, στη διεκδίκηση και των υπολοίπων. Η επιστροφή τους αναγνωρίζει έμμεσα ιδιοκτησία τους από την Ελλάδα. Ας κρατήσουμε αυτό: Μετά από 109 χρόνια, πέρα από την επιστροφή αυτών των κειμηλίων, η Συμφωνία προβλέπει ότι αυτή είναι η πρώτη φάση, διότι πλέον αυτό το οποίο δεν μπορούσε να γίνει με τρόπο επιστημονικά δεοντολογικό, δηλαδή, δικοί μας επιστήμονες να πάνε στα καθιδρύματα και στα μουσεία της Βουλγαρίας, να δουν και να τεκμηριώσουν περαιτέρω έργα, αντικείμενα και χειρόγραφα, τώρα μπορούν να το κάνουν.

Δεν είναι εύκολες διαδικασίες. Όμως η εντολή του Πρωθυπουργού είναι το Υπουργείο Πολιτισμού να εξαντλήσει κάθε δυνατότητα τεκμηρίωσης αυτών των κειμηλίων. Και εγώ εδώ, θέτω ένα ερώτημα: Ποιος άλλος πέτυχε τον επαναπατρισμό, όλα αυτά τα χρόνια, έστω και ενός από αυτά τα κλεμμένα κειμήλια; Αυτά που επαναπατρίστηκαν τα προηγούμενα χρόνια ήταν από την αγορά της τέχνης.

Τι δώσαμε εμείς τους Βούλγαρους; Γιατί άκουσα ότι χάσαμε το διαπραγματευτικό μας χαρτί. Η Εκκλησία στα χέρια της δεν είχε τίποτα. Η Εκκλησία μόνο ωφελείται αυτή τη στιγμή. Παίρνει τα κειμήλια. Το Υπουργείο Πολιτισμού είχε τα οστά του Σαμουήλ, τα οποία δώσαμε στους Βούλγαρους. Και αυτό θεωρήθηκε ότι χάνουμε το διαπραγματευτικό μας χαρτί. Εμένα, μου ακούγεται εκβιαστικό αυτό, όταν μιλάμε για οστά ανθρώπων, ανεξαρτήτως του ποιος ήταν αυτός.

Αυτά τα συγκεκριμένα οστά λένε κάτι στον ελληνικό λαό; Λένε κάτι σε κάποιον από εμάς; Και να θυμίσω, ότι μέχρι το 2012, όταν μετά από μακρές δικές μου συζητήσεις με τον αείμνηστο καθηγητή Νικόλαο Μουτσόπουλο, παρεδόθησαν στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, μέχρι τότε -και με μεγάλη πικρία του

καθηγητή- δεν τα είχε παραλάβει κανείς. Ήταν στο εργαστήριο του Πολυτεχνείου και αργότερα στο σπίτι του καθηγητή. Αυτά τα οστά εδόθησαν από μας στους Βούλγαρους.

Και εδώ να προσθέσω και κάτι ακόμη. Τι μαθαίνουμε από τα πρώτα χρόνια του Δημοτικού Σχολείου; Ότι η ταφή ενός ανθρώπου, όποιος και να είναι αυτός, είναι ιερό και ηθικό χρέος. Αυτό έκανε ο Αχιλλέας, όταν δέχτηκε τα δώρα του Πριάμου και του έδωσε το σώμα του νεκρού Έκτορα. Στο σχολείο μαθαίνουμε για την Αντιγόνη, ότι είναι το καλό παράδειγμα σε αντίθεση με τον Κρέοντα, γιατί η Αντιγόνη θυσιάζεται για να θάψει τον αδελφό της. Αυτά μαθαίνουμε. Αυτά υποστηρίζει και η Εκκλησία μας.

Επομένως, πήραμε πολύτιμα εκκλησιαστικά και ιστορικά κειμήλια, που για τους Βούλγαρους σήμαιναν πολλά, αλλά για μας σημαίνουν περισσότερα, και δώσαμε τα οστά του Σαμουήλ. Ποιος είναι ο πραγματικά κερδισμένος; Νομίζω ότι ο πραγματικά κερδισμένος είναι η πατρίδα. Είναι η πατρίδα μας ως κράτος και η Εκκλησία μας. Γιατί αυτά ανήκουν στην Εκκλησία και εκεί θα πάνε.

Το δεύτερο σημείο, εξίσου επωφελές είναι ότι με αυτή τη συμφωνία μας δίνεται η δυνατότητα της πρόσβασης σε καταλόγους, σε ευρετήρια, αλλά και στην εκ του σύνεγγυς εξέταση των ιδίων των αντικειμένων, ώστε να βρουν οι δικοί μας επιστήμονες την προέλευσή τους να την τεκμηριώσουν και να ζητηθεί, με βάση τις Διεθνείς Συμβάσεις, να επιστρέψουν στην Ελλάδα.

Οι περιληπτικές και ενδεικτικές καταγραφές, οι ενδείξεις και οι ασάφειες στους καταλόγους των Μονών, πριν από την κλοπή, δυσκολεύουν την προσπάθειά μας. Παρόλα αυτά, εμείς θα συνεχίσουμε. Και εδώ είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η τεκμηρίωση και η διεκδίκηση ενός πολιτιστικού αγαθού είναι μία εξαιρετικά επίπονη, μία βαθιά επιστημονική διαδικασία, η οποία δεν μπορεί να γίνει από τον οποιονδήποτε. Πρέπει να γίνεται από ανθρώπους ειδικούς, οι οποίοι μπορούν να φτάσουν στην αντικειμενική και σωστή τεκμηρίωση.

Η δεύτερη φάση θα ξεκινήσει πολύ σύντομα, περίπου στο τέλος Οκτωβρίου, αρχές Νοεμβρίου, θα δω τον ομόλογό μου για να προγραμματίσουμε τα επόμενα βήματα.

Κλείνω, με μία επισήμανση που δεν πρέπει να ξεχνάμε. Ζούμε σε μια εποχή με μείζονες γεωπολιτικές αλλαγές. Όσα όλα γνωρίζαμε ως σταθερές, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, φαίνεται να αλλάζουν. Η Βουλγαρία είναι η μόνη όμορη και γειτονική μας χώρα που ανήκει στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ελλάδα δεν επιδιώκει να έχει ψυχροπολεμικές σχέσεις με τους γείτονές της. Η Κυβέρνηση, και ειδικότερα το Υπουργείο Εξωτερικών, προωθεί κλίμα φιλίας και συνεργασίας.

Αυτή η συμφωνία είναι σχεδόν βέβαιο ότι ενισχύει αυτό το κλίμα που όλοι αυτή την περίοδο το έχουμε ανάγκη.

Σας ευχαριστώ πολύ.